

АНЕТА СТОЯНОВА
Медицински университет – София
✉ anetasto@abv.bg

БЪЛГАРСКИЯТ ЕЗИК И НАЦИОНАЛНОТО ВЪНШНО ОЦЕНЯВАНЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА В VII КЛАС

В статията се съпоставят знанията и уменията, които се придобиват в часовете по български език и литература в прогимназиалния етап на българското образование, с тези, които са необходими за изграждането на функционална грамотност, и тези, които се проверяват с НВО в VII клас.

Ключови думи: знания и умения, български език и литература, образование, Национално външно оценяване

Aneta Stoyanova
Medical University – Sofia
✉ anetasto@abv.bg

THE BULGARIAN LANGUAGE AND THE NATIONAL EXTERNAL EVALUATION IN THE BULGARIAN LANGUAGE AND LITERATURE FOR THE 7th GRADE

The article compares the knowledge and skills acquired in the Bulgarian language and literature classes during the junior high school stage of Bulgarian education to those needed to form functional literacy and those tested with NEE for the 7th grade.

Keywords: knowledge and skills, Bulgarian language and literature, education, National External Evaluation

---

Всеки официален за една държава език заема централно място в нейния живот, тъй като ролята на езика се препокрива с ролята на комуникацията между хората. Това е едно от естествените явления, които подсъзнателно приемаме за даденост, и съзнателно не разсъждаваме върху тях. Защото в най-широк план език и комуникация са едно. За да бъде обаче успешна комуникацията, езикът трябва да се придържа към онази своя реализация, която го представя в общодостъпна форма. За това „се грижи“ езиковата норма и именно върху нея е фокусиран аспектът от общото образование, посветен на езика.

Къде са пресечните точки на българския език и общото българско образование? Отговорът е: в училище. Там преживяваме своя първи контакт с различни научни дисциплини, придобиваме почти енциклопе-

дични знания и оставяме на времето да оформи от тези знания нашата обща култура, която ще ни служи в зрялата фаза на живота ни. В училищния период обикновено се проявяват нашите интереси към определена научна област и това чертае пътя ни от средното към висшето образование, т.е. към науката. Такъв е развоят на обучението по научните дисциплини, включени в учебните програми, така протича и обучението по български език – като обучение по научна дисциплина. Въпросът обаче е дали българският език е като всяка друга научна дисциплина.

Започнах това изложение с констатацията, че в нашето всекидневие език и комуникация са едно. Вербалната връзка между хората се реализира на различни нива според възрастта и сферата на общуване, казано най-общо. Тези два фактора – възраст и сфера – се намират в зависимост така, че промяната на първия води до промяна и във втория, или с други думи: с израстването на човека трябва съвременно да се развиват неговите възможности за словесно изразяване и обучението по български език трябва да се фокусира именно върху това развитие. Тъй като обект на моя настоящ коментар е Националното външно оценяване (НВО) по български език и литература в VII клас, ще обърна внимание на постиженията от обучението по български език в прогимназиалния етап на основната степен на образованието в България.

В рамките на обучението в прогимназиалния етап, т.е. в годините от V до VII клас, отделните езикови равнища се изучават по „метода на спиралата“: знанията на фонетично, лексикално, морфологично и синтактично ниво се разширяват всяка година, за да се получи процес на постепенно надграждане. В учебното съдържание са включени и въпроси, свързани с речевата ситуация и текста. То е структурирано в урочни единици с по две части: теоретично представяне на въпроса и поредица от упражнения за работа в час и за самостоятелна (домашна) работа. Целта, която са си поставили авторите на учебниците, е придобиването на знания и умения от различен характер. Ако разгърнем някое примерно разпределение на учебното съдържание, ще се убедим, че в съставянето на учебника е имало стремеж към конкретни важни постижения в образователния процес и че намеренията са стъпили на задълбочената работа на специалисти езиковеди и опитни преподаватели. Ако обаче попитаме учениците в какво се състои обучението им по български език, те ще отговорят, че учат граматика. И в крайна сметка, ако трябва да обобщим, ще стигнем до извода, че като цяло този тип обучение по български език води до два резултата: повърхностно и нетрайно усвояване на информацията за компонентите на граматичната система и незадоволителни възможности за изразяване, при положение че именно придобиването на граматически знания и комуникативни умения са основните цели в часовете по български език.

За да се преодолее неуспеваемостта от обучението по български език, трябва да се преосмисли изборът то да се заключава най-вече в

изучаването на граматика. Наложително е да се отговори на въпросите: Защо учещите предмета български език трудно осмислят тясноспециализираните лингвистични явления и трудно запазват като трайно знание информацията за тях? Каква е ролята на знанията за тясноспециализираните лингвистични явления в настоящето и в бъдещето на българските ученици?

Моите отговори аргументират необходимостта да бъдат поставени тези въпроси. Тясноспециализираните лингвистични явления се изучават в училище като компоненти на езиковата система – една изключително абстрактна същност, дотолкова отдалечена от живота, който познават учениците, че те по никакъв начин не могат да я свържат с личния си житейски опит. От хора в детско-юношеска възраст се изисква да разберат и овладеят явления и терминологичен апарат, присъщи на една висока наука – науката за езика. Макар обучението в средното ни училище да следва линията на традиционното българско езикознание, това е езикознанието, което се изучава от специалността „Българска филология“ във висшето училище. Тази несъразмерност на възрастовите възможности и учебното съдържание води до изпускане на вниманието на учениците, до непредизвикване на техния интерес и следователно до непостигане на стабилни знания.

Ролята на тясноспециализираните лингвистични знания в живота на подрастващите аз виждам в един доста ограничен аспект – като база за сравнение между родния български език и чуждия в чуждоезиковото обучение, в случай че чуждоезиковото подобно на родноезиковото обучение е ориентирано към запознаване със строежа на съответната езикова система. Но такова обучение също се реализира на ниво висше образование или на друго подобно ниво, където интересът всъщност е насочен към науката за езика. Факт е обаче, че отдавна чуждоезиковото обучение е насочено към придобиване на комуникативни умения, а не на специализирани граматически познания. А комуникативни умения се постигат, като теоретичното представяне на граматическите въпроси до голяма степен бива изместено от ориентирани към практиката упражнения, за да бъдат сведени до възможния минимум времето и усилията по пътя към крайната цел – овладяване на езика до степен човек да е способен да си служи с него. В акцентиращото на приложната страна на езиковите компетенции обучение нараства ролята на учителя, който трябва да потърси съответствията на езиковите явления в изходния (родния) език и при нужда да допълва теоретичните постановки в учебника по чужд език.

Ролята на тясноспециализираните лингвистични знания за бъдещето на учениците също виждам в един аспект – те са стъпка към знанията, които ще придобият в университета бъдещите преподаватели по български език или негови изследователи. Всеки обаче би се съгласил, че хората с такъв интерес представляват малък процент от обществото.

Ще се върна на констатацията си, че вторият негативен резултат от нашето средношколско обучение по български език са незадоволителните способности на учениците да се изразяват извън разговорния стил. Затрудненията започват дори още с разграничаването на особеностите на отделните стилове. Повечето от факторите, водещи до този проблем, са от външноезиков характер и за отстраняването им са нужни целенасочени и системни усилия. И разбира се, важен фокус на тези усилия трябва да представлява обучението в училище, главно по български език. Вече отбелязах задълбочената работа на авторите на учебниците, но също така и това, че основната посока на обучението по български език не е към изграждането на необходимите комуникативни умения. Това най-добре проличава в часовете по литература, която с българския език в училище образува един предмет: т.нар. БЕЛ, т.е. български език и литература. В тези часове учениците правят литературни анализи на художествени произведения, изразявайки се на съответния за това стил, и в това се състои тяхната най-голяма трудност.

Националното външно оценяване (НВО) по БЕЛ в VII клас

НВО по БЕЛ в VII клас е замислено като проверка на резултатите от цялостната подготовка по български език и частична по литература в прогимназиалния етап на образованието ни и като такъв този изпит трябва да разкрива целите, към които е насочена работата в часовете по български език и литература. Именно целите и резултатите в най-важната фаза на обучението по български език смятам, че са от първостепенно значение за образованието в България, затова ще ги обсъдя, като разгледам самия изпит.

За НВО по БЕЛ няма традиционно установен формат. Ще се върна назад във времето до 2010 г., когато остават двата модула, включени в изпита до момента, но модул 1 вече е тест не от 50, а от 25 задачи с времетраене 60 минути, а модул 2 е трансформиращ преразказ с времетраене 90 минути. Това структуриране на изпита се запазва до днес и то е обединяващата рамка на НВО през тези 11 години. На следващите страници ще представя различните формати на модул 1 в този период.

Модул 1

През първите 6 години, т.е. до 2015 г., модул 1 показва придържане към един модел, което за този отрязък от време създава на подготвящите се чувство на сигурност, че са наясно с изпитния формат. Ето в какво се състои той.

2010–2015 г.

Модул 1 представлява тест от две групи въпроси върху материала по български език и литература за VII клас: първите 18 въпроса са с избираем отговор, а следващите 7 въпроса – с отворен (кратък свободен) отговор.

Тестът започва с кратък текст и таблица (през 2013 г. е графика), към които се отнасят първите 4 въпроса.

В четири от тестовете сред тези въпроси има по един от областта на текстолингвистиката: въпрос за определяне стила на текста – художествен, публицистичен, научен или разговорен (2011); въпрос за определяне вида на текста – статия във вестник, учебник, художествена творба или научна статия (2012); въпрос за определяне вида на текста – публицистична статия, репортаж, резюме на научен текст или информационна бележка (2014); въпрос за определяне вида на текста – статия, учебник, автобиография или инструкция (2015).

Като проверка на уменията четене с разбиране може да се определи част от въпросите, разглеждащи връзката между текста и таблицата. Четенето с разбиране е от компетентностите, които се създават в ученическите години и имат важно значение за човек през целия му живот, затова изграждането на това умение в часовете по български език е наложително и проверката му по време на изпита би осмислила наличието на компонента с текста и таблицата и въпросите към тяхното съдържание. Лично аз не мога да определя с категоричност идеята, заложената в останалите въпроси, които изискват не аналитично мислене, а механично търсене на информация в текста или таблицата. С тези въпроси знания не се проверяват, защото не са свързани с предварителна осведоменост по конкретната тема – такава осведоменост не се изисква. Тези въпроси не са свързани и със знанията по български език и литература. В такъв случай учениците трябва да покажат придобити умения, въпросът обаче е какви. Умение за четене? Не, тъй като то подлежи на проверка в първите години на началния етап на основното образование в България. Умение за концентриране? Едва ли, защото това умение се проверява с всеки един от въпросите в теста. Още с първите тестове в живота си учениците се научават да внимават за „уловките“: във въпросите това са думите „не/невярно/с изключение на“, в отговорите – определени думи, които обикновено различават твърде близки по смисъл твърдения. Ето защо проверката на уменията за концентрирано четене не би трябвало да бъде цел на отделни въпроси в теста.

Въпроси 5–12 (13) са граматически и лексикални. С тях се проверяват знанията на учениците за видовете сложно съставно изречение, пунктуацията на простото и сложното изречение, вида и наклонението на глагола, фразеологизмите, лексикалното значение (неуместна употреба, синоними), пунктуацията при цитирането (2011–2015).

Въпроси 13 (14)–18 са литературни. С тях се проверява дали учениците познават художествените произведения и анализа им, а така също и някои от биографичните данни на авторите им (2011–2013). Последният зададен въпрос изобщо на НВО по БЕЛ върху биографията на авторите е в теста от 2013 г.

Тестовата форма на изпитване с въпроси с избираем отговор дава възможност за кратко време да се „прелети“ през голям обем учебен материал. От една страна, така учениците биват „разходени“ из изученото през целия VII клас и биват оценени знанията им върху материала от цялата година. От друга страна обаче, при тази тестова форма на изпитване липсва личният „почерк“ на изпитвания: липсват неговото мнение и неговият начин на изразяване. Освен това правилните отговори могат да бъдат дадени на случаен принцип или дори преписани. И обратно, често се правят неволни грешки при отбелязването на буквата на отговора, когато човек бърза и е под напрежение. Като се има предвид значението, с което е натоварен този изпит, е неприемливо така дадените отговори да бъдат критерий за прием на кандидат-гимназистите.

Въпроси 19–25 изискват кратък, но свободен отговор отново върху материала по двата предмета – български език и литература. Това са въпроси върху фразеологизмите (2010, 2013, 2014, 2015) или наклонението на глагола (2011, 2012), задача за трансформиране на пряка реч в непряка, въпроси върху видовете сложно съставно изречение, задача за откриване на общо 12 правописни, пунктуационни грешки и грешки при членуването, въпроси върху някои биографични данни на авторите на художествените произведения (2010) и върху самите произведения и задача за съставяне на теза по цитат от някое от тях. С тези въпроси също се проверяват знанията върху голяма част от учебния материал по български език и литература в VII клас. Според мене свободните отговори изграждат много по-достоверна представа за знанията на изпитваните, но тази част от теста е само една пета от обема му.

Разсъжденията дотук водят до извода, че с теста се цели оценка на знанията върху целия материал по български език и литература от VII клас, като изпитният формат е ориентиран към начина, по който се извършва проверката от учителите: с бързина и с максимална обективност в оценяването. В целия изпит има само два момента на субективност в оценяването: въпрос 25 от модул 1 и модул 2. Въпрос 25 е последният от теста – това е задачата да се състави теза по цитат от някое от изучените художествени произведения. За повечето ученици тезата е „препъникамъкът“ на целия изпит – за тях е много трудно както да отговарят на литературни въпроси из анализа на произведенията, така и да се изразяват на висок стил. Именно трудностите, които учениците изпитват при писането на теза, показват необходимостта от преосмисляне на насочеността на обучението по български език и литература.

През 2016 г. модул 1 на изпита по български език и литература вече има по-различен вид, който просъществува три години.

2016–2018 г.

Този тест показва известна промяна в структурата. Като досегашните тестове той започва с текст и таблица към него, но въпросите към

тях вече са 16, тъй като сред тях са разположени и граматическите и лексикалните въпроси, обичайно включвани в теста: въпроси с избираем отговор за синонимите, ролята на кавичките (2016), наклоненията, видовете сложно съставно изречение, лексикалното значение (2016, 2017), фразеологизмите (2017), вметнатите изрази и обособените части (2018), както и въпроси за вида на текста – дали той е статия, аргументативен текст по житейски проблем, учебник или анотация на книга (2017). Следват въпросите с отворен отговор за наклоненията (2016), ролята на кавичките (2018), пунктуацията на сложното изречение, подчинените изречения и съставното сказуемо (2018). Тестовите от трите години включват и въпроси за проверка на уменията четене с разбиране. Въпроси 17 и 18 са с отворен отговор и не са по текста и таблицата – те поставят задача съответно за преобразуване на пряка реч в непряка и за редактиране на 14 правописни, пунктуационни грешки и грешки при членуването (грешките са с две повече от тези в предишния формат). Въпроси 19–25 са литературни: с избираем или с отворен отговор (последните два въпроса). Това разпределение на въпросите не е означено в самия тест, както е в предходния формат.

Следващата година отново показва „обновление“ на теста от изпита.

2019–2020 г.

Промените в теста от последните две години вече не са формални, а са по съдържанието. От една страна, изпитът отразява едно реструктурирано учебно съдържание на предмета български език и литература, от друга страна, разширен е обхватът на учебното съдържание на изпитния тест. Тези решения са свързани с образователните политики, насочени към коренна промяна на цялата система на средното образование в България. През 2017 г. за първи път седмокласниците завършват със свидетелство за основно образование. Учебният материал по български език е реструктуриран от една в друга година в рамките на прогимназиалния етап и годината след него, а от учебното съдържание по литература за VII клас отпадат два текста и в учебниците се включват нови четири: нов автор е Добри Чинтулов, представен със стихотворенията „Стани, стани, юнак балкански“ и „Вятър ечи, Балкан стене“, а изучаваните години наред откъси от „Бай Ганьо. Невероятни разкази за един съвременен българин“ и „До Чикаго и назад“ от Алеко Константинов са заменени с други откъси от същите творби. Намирам за уместен въпроса защо беше направена подмяната на двата Алекови откъса.

В „Модел на Националното външно оценяване по български език и литература в VII клас за учебната 2018–2019 година“, достъпен на уебсайта на Министерството на образованието и науката (mon.bg), четем: „Системата от задачи по български език се определя от задължителното учебно съдържание, включено в учебните програми от V до VII клас, като се прилагат знанията и уменията, придобити в обучението

до VII клас включително“ и „Системата от задачи по литература се определя от задължителното учебно съдържание, включено в учебната програма за VII клас“. Написаното в Модела за учебната 2019–2020 година е различно само за компонента литература: „Системата от задачи по литература се определя от задължителното учебно съдържание, свързано с творби от българската литература и включено в учебните програми за VI клас и за VII клас“. Тъй като на уебсайта на МОН вече е наличен и Моделът за учебната 2020–2021 година, можем да направим съпоставка и с учебното съдържание, заложено в предстоящото НВО по БЕЛ: написаното за системата от задачи по български език и по литература е идентично с това за учебната 2019–2020 година, но в приложението списък с творби и автори е включено и стихотворението „Хайдути“ от Христо Ботев, което се учи в V клас. Обобщението е следното: от 2019 г. вече се проверяват знанията на учениците по български език от трите учебни години в прогимназиалния етап и постепенно се въвежда проверка на знанията от трите учебни години и върху изучените по литература творби от български автори.

Разширяването на обхвата на теста налага сериозни промени в организацията на подготовката на учениците. Докато се изучава определена парадигма от езиковата система, знанията градира с всяка следваща година и е съвсем естествено изученото по-рано да служи за основа на изученото по-късно, а не да бъде изгубено след време, т.е. забравено. Чрез такова надграждане в познанията например се постига крайната представа за системата от седемте глаголни времена, които се изучават няколко учебни години. И с основание можем да очакваме от учениците в VI клас да знаят всички тези темпорални глаголни форми, а в VII клас да научат и преизказните им съответствия. Но когато фокусът се измества върху друга парадигма от езиковата система, знанието не се надгражда, а се разширява. Такова например е знанието за местоименната система спрямо глаголната. Разширяването изисква допълнително време за подготовка за изпита. Местоименията се изучават в V и VI клас, а изпитът е в края на VII клас и колкото и задълбочени знания да са били постигнати, това е било съответно една и две години по-рано. Необходим е преговор, за който трябва да бъде отделено време. Не мисля, че е реалистично очакването учебната година в VII клас да побере пълноценно обучение по усвояването на нелекия нов материал по български език и литература за VII клас и по преговарянето на изучения материал по български език и литература за предходните две години. И нещо друго: самата методика на обучението по литература е свързана с надграждане, обусловено от възрастовите особености на учениците. На изпита през 2021 г. те ще трябва да отговорят на литературни въпроси върху творби от V и VI клас, при положение че в тези учебни години такъв тип въпроси не са били отработвани. Това предполага, че в VII клас трябва да се извърши повторно обучение,

ориентирано към изпитния формат. Както всички знаем, в годишното разпределение на часовете за VII клас по български език и литература не са заложени часове за материала от предходните две години, защото това може да стане, ако се съкрати материалът от VII клас. Съкращение обаче няма, има само разширение. Резултатът от това е драстично влошаване на резултатите от обучението в VII клас.

В структурно отношение последният формат бележи малко изменения. Текстът и таблицата вече заемат цялата първа страница на теста и с последния от първите 16 въпроса към тях се проверява умението четене с разбиране въз основа на фигура (2019) или снимка (2020). Както досега, първите въпроси са с избираем отговор. Част от тях се отнася до съдържанието на текста и таблицата и отново по някои въпроси трябва да се разсъждава, а други изискват механично търсене на факти. Въз основа на текста и таблицата се извършва проверка на знанията и върху материала по български език от VI клас (единствено обособените части се изучават в VII клас – по новата програма): синоними, причастия, местоимения, видове изречения по състав (2019), неизменяеми части на речта, време на глагола, обособени и еднородни части, части на простото изречение (2020). Последните от 16-те въпроса са с отворен отговор. Въпрос 17 също е с отворен отговор – това е задачата да се редактират 14 правописни, пунктуационни грешки и грешки при членуването. За разлика от тестовете дотук в тези два теста броят на грешките е зададен в условието. Аз мога само да предполагам, че това е трябвало да бъде в полза на изпитваните, но смятам, че ако текстът към въпроса не е прецизно подбран, полученият ефект ще се окаже негативен. Категорично негативен е ефектът от предварителното обявяване на броя на грешките в теста от 2019 г., тъй като според актуалния в момента правописен речник на българския език, който изпълнява ролята на нормативен документ, е допуснатата грешка в самия тест (Официален правописен речник на българския език 2012: 354): съчетанието „лесно преносима“ трябва да се изписва слято, а не разделно, и ако учениците знаят това, ще поправят тази грешка, а друга ще пропуснат, за да не станат с една повече. Въпрос като този и изобщо тестът трябва да е изчистен от всякакви случаи, чиято правилност се преценява по спорни, макар и установени в официалния ни правопис правила.

Литературните въпроси са с един повече от тези в досегашните тестове за сметка на задачата за трансформиране на пряка реч в непряка – тази задача е изключена от тестовете от 2019 и 2020 г. И тук последните два от литературните въпроси са с отворен отговор. Както вече уточних, материалът по литература в теста от 2019 г. е изцяло от VII клас, но с добавени четири и изключени две творби, а тестът от 2020 г. е върху материала от VI и VII клас. Но трябва да доуточня, че творбите от VII клас, включени в учебното съдържание на теста от

2020 г., са само от първите трима автори от учебната програма, т.е. последният автор е Иван Вазов. Това съкращаване на учебното съдържание на изпита се наложи от кризисната ситуация, в която ни постави пандемията от коронавируса, обявена месец след началото на втория срок. Мотивът беше опасението, че не всички деца са имали възможност за пълноценна подготовка по време на дистанционното обучение през този период.

Модул 2

Той представлява задача за съставяне на трансформиращ преразказ на непознат текст. Тъй като по време на писане учениците не могат да поглеждат в оригиналния текст, с тази задача се оценява най-напред паметта им. Паметта стои във връзка със способността за концентриране в стресова ситуация, каквато е изпитът, следователно оценява се и тази природна дарба, или обратно – недостатък на изпитваните. Оттам нататък в изпълнението на задачата се проявяват придобитите в учебния процес знания и умения за съставяне на такъв тип текст. От този модул се формира представа за действителното ниво на подготовка, тъй като той е частта от изпита, в която учениците демонстрират своите комуникативни умения, речников запас, езикова култура. Ето защо е оправдано една трета от максималния брой точки за целия изпит да е отредена за модул 2.

Критериите за оценяване на трансформацията преразказ показват какви знания и умения се проверяват: придържането към оригиналното съдържание, изпълнението на дидактическата задача, недопускането на личен коментар, трансформирането на пряката реч в непряка, спазването на глаголното време в съответствие с дидактическата задача, избягването на граматически, правописни и пунктуационни грешки, лексикалната култура, отбелязването на подтемите в отделни абзаци.

Успехът на тази задача стои в пряка зависимост от особеностите на изходния текст. Авторските текстове, които са давани през последните 11 години за преразказ, са с различна степен на трудност в осмислянето и във възпроизвеждането. В подбора им личи търсенето на текстове, които носят послания. По първия критерий за оценка на преразказа, който носи и голям брой точки – 6, се проверява умението аналитично мислене и е много важно авторите на изпита да „дозират“ философския елемент според възрастовите характеристики на изпитваните. В този смисъл в избора на текстовете за преразказ особено от последните години аз виждам „предозиране“. Неясна остава за много от децата идеята на „Череша с алени сърца“ от Станислав Стратиев (2011), на „Бабата, която хранеше котките“ от Деян Енев (2012), на откъса от „На изток от Запада“ от Мирослав Пенков (2015). А без да е ясна идеята на текста, той не може да бъде запаметен и структуриран правилно. За да се получи завършен в съдържателно отношение текст от преразказа,

такъв трябва да бъде и изходният текст. С изключение на „Богатствата на момъка“ от Георги Русафов (2019) обаче на изпитите от 2015 г. до днес са давани за преразказ само откъси, а не самостоятелно оформени текстове, което затруднява осмислянето им като цялост. Във връзка с това „добър“ пример е откъсът от „Задача с много неизвестни“ от Братя Мормаревци от последната година – 2020-а. Това за учениците е текст-загадка, текст-намек за нещо неизвестно, текст, който казва, че притежава важна идея, но ... тя ще си остане тайна. Как се възпроизвежда такъв текст? Отговорът е: не според очакванията. Текстове като този са избрани най-вероятно, защото са адресирани до читатели на възрастта на изпитваните, текстове като „Бабата, която хранеше котките“ засягат съвременни на учениците проблеми, но това не са достатъчни основания да бъдат включени в този изпит. За да се възпроизведат в преразкази такива текстове, трябва учениците вече да са изградили съответните умения в часовете по български език и литература, а такова обучение – задълбочено, в рамките на достатъчно за постигане на необходимото ниво на грамотност време – не е заложено в програмата по предмета.

Какво е заложено в програмата по български език и литература и каква е ролята на учителите?

Учителите

Преструктурирането на учебното съдържание по български език в прогимназиалния етап сложи край на изпитана и утвърдена програма по предмета. Ако с прехвърлянето на част от материала в VIII клас се е целяло олекотяване на учебното съдържание на изпита в VII клас, целта видимо не е постигната, защото включването на материала от V и VI клас не олекотява, а утежнява изпита. Към това ще спомена факта, че Министерството на образованието и науката обмисля НВО и ДЗИ през 2023 г. да се разширят: изпитът по БЕЛ да се съчетае с обществените науки, а този по математика – с природните. Всичко води до извода, че промяната на програмата за изпита следва посока към утежняване.

За разлика от чиновниците в министерството учителите в училище познават слабостите на системата и стремежът за преодоляването на тези слабости е неизменна част от преподавателската им дейност. Регламентирано задължение на учителя е да постигне усвояването от седмокласниците на учебното съдържание по български език и литература, включено в програмата за VII клас, и да подготви кандидат-гимназистите за изпита. Подготовката за изпита обаче разкрива пред учителя „богатство“ от нерегламентирани задължения. Към учебното съдържание за VII клас той трябва да добави и това за V и VI клас, доколкото то е включено в програмата на НВО по БЕЛ; трябва да добави материала по български език, който е преместен в VIII клас, а мястото му е в предходните учебни години; трябва да си създаде собствена про-

грама за постигане на уменията четене с разбиране; трябва да развие у децата механизми за постигане на аналитично мислене; трябва да излезе от заложените в програмата теми и да преведе учениците през необятното поле на съвременните проблеми, с които децата все още не са се сблъскали. Има още много „трябва“, които всекидневно стоят пред учителя, но не им е отредено място в учебната програма. Това води до субективност в подхода, до разлика в успеваемостта, до неравностойно положение на учениците в подготовката им за НВО. И в крайна сметка – до частни уроци и курсове.

Паралелното образование

Обучението в училище по претоварени с теоретичен материал програми по български език и литература не оставя време за затвърждаване на знанията с приложен характер и за развиване на комуникативните умения. Тези знания и умения обаче са от първостепенно значение в процеса на оgramотяване и са необходими при справянето с предизвикателства като НВО. Ето защо в обществото ни се наложи друга форма на обучение – т.нар. паралелно образование. Това са индивидуалните уроци и курсовете, които обичайно се включват в подготовката за НВО, за да компенсират дефицитите в училищната програма. При провеждането на това паралелно образование обаче от неравностойното положение, за което споменах по-горе, не излизат финансово необезпечените деца. Изобщо, НВО е явление, което има далеч по-широки измерения в обществото ни от обикновеното явяване на изпит.

НВО – кошмарът на децата и техните родители

Тези думи не са пресилени, те отразяват реалното състояние, в което се намират кандидат-гимназистите и семействата им през прогимназиалния етап и особено през целия VII клас. Родителите отдалече се подготвят психически за *Изпита*. Всеки според финансовите си възможности влиза съответно по-рано или по-късно в „приключението“ по подготовката на детето си в сферата на паралелното образование. И колкото повече приближава НВО, толкова повече нараства стресът за децата и родителите им. Дотук говорих като специалист по български език и литература, сега ще споделя личния си опит на майка, минала през това преживяване. Като повечето деца и моето изпита натиска от подготвителния период. Като повечето майки и аз непрекъснато се опитвах да пробудя в детското съзнание съзнанието на възрастен човек, който осмисля приема си в „хубава“ гимназия като ключов момент в своята съдба. Постигането на такова „превключване“ не е лесно и натискът върху неукрепналата детска психика продължава прекалено дълго. На самия изпит детето ми получи много силни болки в корема. Директорката направи нужното да го успокои, и ме уведоми, но аз не взех решение за прекратяване на изпита. Не го направих, защото няма

друга дата за този изпит, няма друга възможност той да бъде положен. По този начин рискувах здравето на детето си. Диагнозата, която то получи след това в „Пирогов“, беше „полагане на изпит“.

Съответства ли значението на този изпит на значението, което ние му отдаваме? Оправдано ли е напрежението, в което изпитът в този си вид държи цялото общество? Не трябва ли психическото и свързаното с него физическо здраве на подрастващото поколение да са на челна позиция в политиките на МОН? Честите промени във формата и учебното съдържание на изпита водят ли до повишаване качеството на образованието? Това не са въпроси, а призив да се вземат спешни мерки в сферата на средното образование, което е периодът, оставящ траен отпечатък върху целия живот на човека, тъй като това е времето за изграждане на здрава психика и за придобиване на знания и умения от първа необходимост.

Както казах в началото на изложението си, езикът е много повече от учебен предмет – той е средство за комуникация. Той е в съзнанието ни и навсякъде около нас и е много лесно да направим оценка на действителните резултати от обучението по български език, което рефлектира върху образованието въобще. Най-общият поглед върху писмени текстове от различни сфери на живота показва тенденция към нарастване на затрудненията в комуникацията. Това буди тревога, че този реален проблем за обществото ни ще се задълбочава, защото заниманията в Образователното ни министерство не са поели правилната посока.

Литература

Официален правописен речник на българския език. София: „Просвета“, 2012.

www.mon.bg